

SANCAK'TA FRANSIZ "MANDAT" YÖNETİMİ VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Adil DAĞISTAN*
Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU*

ÖZET

Sancak (Hatay) bölgesi Mondros Mütarekesi sonrasında Fransızlar tarafından işgal edilecektir. Millî Mücadele döneminde Sancak'ta işgale karşı mahallî bir direniş sergilendiyse de Ankara Hükûmeti dönemin şartları gereği Fransa ile 13 Ekim 1921'de imzaladığı Ankara İtilâfnamesi ile Sancak'ı Fransız "Mandat" yönetimine bıraktı. Ancak bu anlaşmaya göre "Mandat" yönetimi Sancak Bölgesine özel bir statü uygulayacaktı. Bu şekilde Sancak, yaklaşık on altı yıl sürecek olan "Mandat" yönetimine son verilene kadar Fransız mandası altında kaldı. 1936'da "Mandat" yönetiminin sona ermesiyle Sancak, Türkiye'nin de girişimleriyle bağımsızlık sürecine girdi. Türkiye bu döneme kadar Sancak'la 1923 Lozan Antlaşması çerçevesinde resmî ve gayrî resmî olarak ilgilendi. Bu makale, 1920-1936 yılları arasında on altı yıl süren manda yönetimi süresince Sancak'la ilişkisini kesmeyen ve müdahale için uygun bir zamanı bekleme politikası izleyen Türkiye'nin, Bölgeye yönelik tutum ve davranışlarını arşiv belgeleri de dahil olmak üzere elde edilen yeni materyaller çerçevesinde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sancak, Hatay, "Mandat", Fransa Hükûmeti, Türkiye, Ankara İtilâfnamesi, Suriye.

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyeleri.

**FRENCH MANDATE ADMINISTRATION
IN SANCAK AND TURKEY**

ABSTRACT

The Province of Hatay, popularly called Sancak in Turkish, was occupied by France after the Mondoros Ceasefire in 1918. Popular opposition rose in the Sancak against the French occupation during the Turkish National Struggle (1919-1922), during which the government of Ankara left the governance of Sancak to the French mandate, in accordance with the Ankara Treaty, signed between the French and Ankara governments in 13 October 1921. With the pressure of the government of Ankara, France applied a special status to the Sancak which continued until the end of the mandate in 1936, after which the Sancak became independent. During the mandate, Turkey continued its relations with Sancak at formal and informal levels, within the framework set by Lausanne Treaty (1923). This article, reconsiders the mandate period, in other words the period of pre-independence, particularly the attitude of Turkish government towards Sancak, in the light of some newly found archival material. It suggests that, despite the long mandate governance, which took some sixteen years between 1920-1936, Turkish government did not cut its relations with Sancak and persistently followed the policy of waiting the best time for interference.

Key Words

Sancak, Hatay, mandate, French government, Turkey, Ankara Treaty, Syria

Giriş

Tarihi ilk çağlara kadar uzanan ve coğrafi açıdan da bir geçiş noktası olan ve Osmanlı yönetim biriminde İskenderun Sancağı olarak yer alan Hatay tarihten günümüze bir çok kültüre merkezlik etmiştir. Şimdiki Hatay vilâyeti içinde yer alan ve yukarıda belirtildiği gibi sancağı adını veren İskenderun'un kuruluşu ise Büyük İskender'e kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde belirli bir idarî bütünlük veya coğrafi bölge olarak ifade edilmeyen İskenderun Sancağı önemli bir liman kenti olması yanında, 1913 yılında inşa edilen demiryolu ile Bağdat Demiryolu hattına bağlanarak ayrı bir önem kazanmıştır.¹ Bölge, bu durumu, zenginliği ve ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu itibarıyla daima ilgi çeken bir yer olmuştur. Nitekim Fransa XVIII. Yüzyıldan itibaren bölge ile yakından ilgilenmeğe başlamıştır.² Diğer taraftan sıcak denizlere inmek isteyen Çarlık Rusyası da bölge ile özellikle İskenderun ile ilgilenmiştir ki, bu durum Çarlık Rusyası ile Fransa arasında bir rekabete sebep olacaktır. Bu çerçevede I.Dünya Savaşı başladığında Rusya'nın talepleri sonucu İtilâf Devletleri arasında Türk Boğazlarıyla ilgili görüşmeler sürerken, Fransa Büyükelçisi, Fransa Cumhuriyeti'nin Kilikya da dahil olmak üzere Toroslar'a kadar bütün Suriye ile ilgilendiğini, bunu Türkiye ile ilerde yapılacak barış antlaşmasına dahil etmek istediğini beyan edecektir. Nitekim Fransa'nın bu niyet ve düşüncesi 1916 yılında akdedilen Sykes-Picot gizli antlaşmasıyla teyit edilecek ve bölge Fransızlara bırakılacak, Rusya da buna muvafakat edecektir. İtalya ise bu anlaşmayı 1917 yılında akdedilen Saint-Jean

¹ İskenderun Avrupa'da Aleksandrette olarak bilinir. Küçük İskenderiye manasına gelmektedir. Şehir Büyük İskender tarafından Persler'e karşı İssus'ta kazandığı savaş sonrasında savaşın geçtiği bölgede şehir ve liman olarak kurulmuş olduğu ifade edilmektedir. Gotthard Jaeschke ; "İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur" **Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi**, Ankara, 1938. s. 241 ; Ayrıca Hatay'ın tarihçesi için bkz. Süleyman Tüzün; **İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989. s. 6-8 ; Erol Seyfeli, **Milli Mücadele'de Hatay**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987. s. 1 v.d.

² Geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 4, Ankara, 1983. s. 39 ; René Pignon; "Chronique de la Quinzaine" **Revue des Deux Mondes**, Paris, 1938. s 713 v.d. ; E.E. Adamof; **Cihan Harbi Esnasında Avrupa Hükümetleri ve Türkiye, Anadolu'nun Taksimi**, Çeviren: Hüseyin Rahmi, İstanbul, 1926. s. 72

de Maurienne anlaşmasıyla tanıyacaktır.³ Diğer taraftan bölgenin bir Arap bölgesi olmadığını kabul eden İngilizler, 25 Ekim 1915'te Şerif Hüseyin'le müzakerelerde bulunurken Mersin ve İskenderun sancaklarıyla Şam, Humus, Hama, ve Halep'in batısında kalan arazinin halis Arap olmadığını beyan edip, bu bölgenin kurulacak bir Arap devletinin sınırları dışında kalmasında ısrar edecekler ve bu durumu Şerif Hüseyin'in de kabul etmesini isteyeceklerdir.⁴

Bu arada I. Dünya Savaşı devam ederken İtilâf Devletleri birkaç defa İskenderun Körfezine çıkarma yapmayı düşünmüşlerse de savaş süresince bu yönde herhangi bir girişimde bulunmamışlardır.⁵ Ancak savaş sonunda Osmanlı Devleti ile imza edilen Mondros Mütarekesi sonrasında Mütareke'nin ikinci maddesi çerçevesinde 6 Kasım 1918'de İngilizler İskenderun'da karaya çıkmak için teşebbüste bulunacaklar, bu durum karşısında Bölgede bulunan Yıldırım Orduları Gurup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'nin hemen akabinde Sadrazam İzzet Paşa'ya gönderdiği ve Mütareke'de işgali öngörülmemen bölgelerin İtilâf Devletlerince işgaline muhalefet edeceği beyanı çerçevesinde, çıkarmaya karşı silâhla karşılık verilmesini emredecektir. Bunun üzerine İngilizlerin ilk girişimi neticesiz kalacaktır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasından sonra 9 Kasım'dan itibaren İskenderun ve dolayları, 10 Kasım 1918'den itibaren de Amanos Dağları ile Körfez tamamen boşaltılacak ve 11 Kasım'dan itibaren İngiliz birliklerince işgal edilecektir. Tabî ki bu işgal İskenderun ve Hatay'la sınırlı kalmayacak, Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa'yı da içine alacaktır. Daha sonra bölge Fransızların işgaline terk edilecektir. Fransızlar da bölgeye kendi birliklerinin yanı sıra Ermeni gönüllülerden oluşturduk-

³ Jaeschke, a.g.m., s. 243; Ayrıca gizli antlaşmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. E.E. Adamof, a.g.e., s. 142 v.d. ; Laurence Evans; **Türkiye'nin Paylaşılması, 1914, 1924**, Çeviren: Tefik Alanay, İstanbul, 1972. s. 112 v.d.

⁴ Jaeschke, a.g.m., s. 242

⁵ İtilaf devletleri savaş boyunca Türkiye'nin Irak, Filistin ve Sina cepheleri ile ilişkisini kesmek için İskenderun Körfezine çıkarma yapmayı birkaç defa düşünmüşlerdir. Bu planı en ciddi düşünen de Lord Kitchener olmuştur. Bu çerçevede bölgedeki Ermenilerin isyanı söz konusudur. Nitekim İtilaf Devletlerinin Akdeniz Donanması 1915 Eylül'ünde çıkarma için İskenderun Körfezine gelmiş ve Musa Dağı'ndaki isyan eden Ermenileri alıp götürmüşlerdir. Fransızlar bunlardan 1926 yılı sonlarında malûm doğu legion birliklerini oluşturmuşlardır. Jaeschke, a.g.m., s. 241-242

ları Legion kitalarını getireceklerdir ki, bu kitalar yerli Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir tabur ile bilahare bölgeye geri dönen Ermenilerden oluşturdukları birliklerden oluşacaktır.⁶

Hatay'da Fransız Manda Yönetiminin Kurulması

İşte yukarıda izah edildiği şekilde fakat ağırlıklı olarak İngiliz kuvvetlerinin yer aldığı İtilaf kuvvetlerince işgal edilen Filistin ve Suriye'de 22 Ekim 1918'de daha çok İngilizlerin etkin olduğu "muvakkat askerî idare" kuruldu. Bu idare, işgal altındaki bölgeyi üç kısma ayırdı. Bu kısımlardan biri olan ve Suriye sahili ile İskenderun Körfezi'nden oluşan Şark mıntıkası Fransız idaresine verildi. Ancak bu mıntikalardan her biri İngiliz başkumandanına karşı sorumlu birer baş idareci tarafından yönetilecekti. Kurulan bu Askerî idare İngilizlerin Kasım 1919'da bölgeden çekilmesinden sonra bir müddet daha devam etti. İşte bu muvakkat askeri idare ilk iş olarak 27 Kasım 1918'de merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harim (Reyhaniye) ve Belen kazalarını içine alan "İskenderun Sancağı" adı altında müstakil bir idare oluşturdu. Müstakil ifadesinden maksat da bu bölgenin Osmanlı idaresinde Halep vilayetine tabi olan adı geçen yerlerin buradan ayrı olduğunu vurgulamak içindi. Bu bölgenin idaresinden Fransızların tayin ettiği "Kilikya (Çukurova) ve Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud sorumluydu. Bu şekilde oluşturulan sancağın yönetim şekli de merkezi Beyrut'ta olan Yüksek komiserlikçe belirlenecekti. Bilâhare General Gouraud Sancak'a, Askerî vali yerine sivil bir şef olarak Arap asıllı Beşir Tabbare adında biri mutasarrıf olarak atadı. Ancak mutasarrıfın kararları, yanlarına verilen iki Fransız müşavirin tasvip ve muvafakatine tabi olacaktı. Bu arada müstakil sancakta daha evvel yerleşmiş olan Şerif Hü-

⁶ Jaeschke, a.g.m., s. 243 ; Tefik Bıykoğlu, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C. 1, Ankara, 1962. s. 58-63 ve 81 v.d. ; Falih Rifki Atay, *Çankaya, (1881-1938)*, İstanbul, 1969. s. 150; Atatürk'ün yazışmaları ve verdiği emirler için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. 4, Derleyen; Nimet Arsan, Ankara, 1964. s. 15-20 ; Ermeni Legion birlikleri kin ve intikam duygusuyla hareket ederek bölgede aşırı taşkınlıklar yapmışlardır. Nitekim bu gelişme karşısında Fransızlar İskenderun'daki bir Ermeni taburunu silahlardan tecrit etmek zorunda kalacaklardır. Jaeschke; a.g.m., s. 246; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi*, C. 4, Güney Cehesi, Ankara, 1966. s. 45 v.d. ; İsmet Parmaksızoğlu, *Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, Ankara, 1981. s. 143 v.d. ; E. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris, 1921, s. 8 v.d.

seyin'in Arap kuvvetleri geri çekilerek, yerlerine yukarıda belirtildiği gibi Ermeni gönüllülerden teşkil edilmiş Legion kataları yerleştirildi.⁷

Bölgede bu gelişmeler olurken Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde bir Millî Mücadele hareketi başlamıştı. Bu çerçevede Erzurum ve Sivas kongrelerinde Ülkenin millî sınırları 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk askerlerinin çizdiği hat olarak belirlendi ki, bu hat aynı zamanda Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeleri içine almaktaydı. Bu gelişmeler üzerine o sırada Doğu Anadolu'da dolaşmakta olan Fransız Yüksek Komiseri General George Picot, Paris'e dönerken Sivas'a uğrayıp 5-6 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa George Picot'a Kilikya'nın, Türkiye'nin bir parçası olduğunu ve bu bölgenin Fransa tarafından rehine tutulmasına asla razı olmayacağını belirtti.⁸ Yine Heyet-i Temsiliye'nin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın burada yaptığı bir konuşmada Misak-ı Milli'yi değerlendirirken, Toroslar ile Antakya arasında Türklerin meskûn bulunduğunu ve bu bölgenin bin yıldan beri Türk kanı ile yoğrulduğunu, bu bölgedeki hududun İskenderun Körfezi'nin güneyinden başlayıp Antakya ile Halep ve Katma arasındaki bir noktadan geçerek Carablus Köprüsü'nün güneyinde Fırat nehrine vardığını söyleyecektir.⁹ Bu sıralarda ise Kilikya bölgesinde millî kuvvetlerle Fransız Kuvvetleri arasında ciddi ve şiddetli çatışmalar vukua gelmekteydi.¹⁰

Bu gelişmelerin yanı sıra diğer taraftan Paris'te toplanmış olan Barış Konferansı'na katılmış Emir Faysal, İskenderun'u Arap devletine katma girişiminde bulundu. Ancak bu girişim, İtilâf Devletlerince çok çabuk bertaraf edildi. Bu sırada, Bölgede incelemeler yapmak üzere kurulan ve bilâhare Bölgede incelemelerde bulunan King-Crane Komisyonu'nun, İskende-

⁷ Jaeschke, a.g.m. s. 246-247; Abdurrahman Melek; **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara, 1986. s. 11; Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, 1978. s. 22; Tarık Mümtaz Göztepe, **Hatay Albümü**, İstanbul, 1942 s. 10; Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, Çeviren: Şirin Tekeli, İstanbul, 1994. s. 175

⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, Ankara, 1985. s. 5; Ayrıca görüşme ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953. s. 268

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. 3, Vesika: 220, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981. s. 1186

¹⁰ Bölgedeki çatışmalarla ilgili bkz. A. Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C. 4, İstanbul, 1937. s. 940 v.d.; Sökmen, a.g.e, s. 22 v.d.; Mehmet Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti**, Antakya, 1985. s. 15 v.d.

run halkının Amerika'nın himayesini istediği açıklaması, Barış Konferansı'nda dikkate dahi alınmadı.¹¹ Buna mukabil bilâhare toplanacak olan San Remo Konferansı'nda 25 Nisan 1920'de, Amerikan Başkanı Wilson'un yaklaşımı da hesaba katılarak, Milletler Cemiyeti yasasının 22. Maddesi ile öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulmuş olan "Mandat" sistemine dayanılarak Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan "A" türü mandat olarak Fransa'ya verildi. Bunun arkasından da 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti Hükûmeti'ne yani o sırada İstanbul'da hükümet etmekte olan Damat Ferit Paşa Hükûmetine imzalatırılan Sevr Antlaşması'nın 94. Maddesinde bu mandat yönetimi, "sınırı Ceyhan'a kadar uzayacak olan Suriye'nin bir mandater devletin rey ve yardımını, kendi başına ayakta duracak duruma gelinceye kadar alacağı" şeklinde yer aldı. Ancak Türkiye açısından bu hükmün, Sevr Antlaşması'nın ilgili kurumlarca tasdik edilmemesi sebebiyle herhangi bir geçerliliği olmayacaktır. Bunun yanı sıra halkın gerçek temsilcisi durumunda olan BMM (Büyük Millet Meclisi) ve onun hükûmeti yani Ankara Hükûmeti, Sevr Antlaşması'nı zaten hiçbir şekilde tanımaya-acağı gibi bu antlaşmayı imzalayanları da vatan haini ilan edecektir.¹²

Diğer taraftan Suriye ve Lübnan'daki manda yönetiminin kabul edilmesinin arkasından General Gouraud, 25 Temmuz 1920'de askerî işgal mıntikasını genişleterek, Şam'a girdi. Arkasından epey uzamış olan askerî işgali tedricen manda yönetimine uydurmaya yönelip, Sevr Antlaşmasını vesile ederek, 1 Eylül 1920'de sivil idareyi ilân etti. Bu idare çerçevesinde Bölge, "müstakil" muhtelif devletler şeklinde Büyük Lübnan, Alevî Bölgesi, Şam ve 19 Ağustos 1920'de Bayır, Bucak, Kinsiba kazaları ile Cesriçukur (Cisri Şuğur) nahiyesi bağlanarak genişletilmiş olan İskenderun Sancağı da dahil edilmiş olan Halep olmak üzere dört idarî bölgeye ayrıldı. Bu gelişmenin arkasından 9 Ekim 1920'de yayınlanan bir emirname ile İskenderun için özerk bir idare meclisi teşkil edildi. Bu idare meclisi, şube müdürleri ile dört mensup ve dört seçilmiş üyeden müteşekkildi. İş-

¹¹ Tekin, a.g.e., s. 22-23 ; Jaeschke, a.g.m., s. 243

¹² Jaeschke, a.g.m., aynı yer. Ayrıca Hatay'da oluşturulan manda yönetimi için bkz. Türkmen, a.g.e., C. 4, s. 950-951; Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, İstanbul, 1972. s. 46-49; İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", **Bellekten**, C. XLIX, Sayı: 193, Nisan, 1985. s. 80; Sökmen, a.g.e., s. 21-22

te bu şekilde bir idarî yapı oluşturulan İskenderun Sancağı'na daha sonra, yukarıda belirttiğimiz gibi askerî vali yerine sivil bir yönetici olarak Arap asıllı Beşir Tabbare mutasarrıf olarak tayin edildi.¹³

Bölgede bu gelişmeler olurken diğer taraftan Anadolu'da başarı ile gelişen Millî Mücadele hareketi sırasında Mustafa Kemal Paşa, Suriye ve Hatay bölgesindeki millî direnişçilerle irtibata geçerek, Fransa'yı barış yapmağa zorlayacaktır. Bu çerçevede I. İnönü Muharebesi'nden sonra toplanan Londra Konferansı sırasında 9 Mart 1921'de Ankara Hükûmeti temsilcisi Bekir Sami Bey (Kunduk) ile Fransa temsilcisi Briand arasında bir anlaşma yapılacaktır. Bu anlaşmaya göre, Türkiye'nin güney sınırı, "Payas Köyü'nün güneyinde ve hemen yanı başındaki bir noktadan başlayarak müstakim hat üzere Meydan-ı Ekbez'e varır" şeklinde tespit edildikten başka, Fransız Hükûmeti'nin İskenderun Sancağı için özel bir idare sistemi kuracağı, Bölgedeki Türklerin kültürlerini geliştirmek ve Türk dilini kullanmak için her türlü kolaylığı yapacağı, Türkçe'nin Sancak'ta Arapça ve Fransızca gibi resmî dil mahiyetine haiz olacağı hükümleri benimsenmişti. Ancak bu anlaşma, hükümleri arasında nüfuz bölgelerine ilişkin maddenin diğer bir deyişle iktisadî imtiyazların bulunması sebebiyle Ankara yani BMM hükûmetince kabul edilmedi.¹⁴

Buna rağmen bu gelişme sonrasında Aristide Briand yönetimi, uygulamaya koyduğu barışçı politikası çerçevesinde Türkiye ile bir an önce anlaşmaya varmak için Ankara Hükûmeti ile irtibata geçti. Bu çerçevede Franklin Bouillon'u görevlendirdi. Bilâhare yani II. İnönü Muharebesi sonrasında Türkiye'ye gelen Franklin Bouillon, Ankara'da bu yönde temaslarda bulundu. Bu sırada Yunanlılar tarafından Ankara'ya karşı başlatılan büyük saldırı Millî Kuvvetlerce Sakarya Muharebesi sonrasında kırılmış ve durdurulmuştu. Bu gelişme sonrasında, Fransa ile savaşı bir an önce sona erdirerek bu cephedeki kuvvetlerini Yunan cephesine yönlendirmek, ayrıca silâh ve cephane temini için yeni fırsat oluşturmak gibi büyük yararları dikkate alan Ankara Hükûmeti de bu yönde hareket etmeğe baş-

¹³ Jaeschke, a.g.m., s. 247; Soysal, a.g.m., s. 81.

¹⁴ Jaeschke, a.g.m., s. 244-245; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)**, Ankara, 1994. s. 125-130; Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. 2, Ankara, 1973. s. 117 v.d.; Adil Dağıstan, **Türk-Fransız İlişkileri (1918-1939)**, Ankara, 1992. Basılmamış Doktora Tezi, s. 36-40.

lamıştı. İşte böyle bir ortamda İskenderun Sancağı'nın millî sınırlar dışında bırakılması Türkiye'nin menfaatleri açısından zorunlu ve lüzumlu olarak görüldü. Bu sebeple Sakarya Muharebesi sonrasında 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Hükûmeti arasında, yukarıda belirttiğimiz Londra Anlaşmasında tespit edilen sınırlar istemeyerek de olsa tanımak zorunda kalınan Ankara İtilâfnamesi imzalandı. İmzalanan İtilâfnamenin yedinci maddesi, İskenderun Sancağı için özel bir idare sistemi öngörüyor, ayrıca bölgedeki Türklerin kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıkların sağlanması ve Sancak'ta Türkçe'nin resmî dil olarak kabul edilmesini ihtiva etmekteydi. Bunun yanında Anlaşma ile Türkiye'ye İskenderun limanından istifade etme hakkı da tanınmaktaydı. Diğer taraftan Anlaşma imzalandığı gün Franklin Bouillon Ankara Hükûmetine bir mektup göndererek, Anlaşmanın yedinci maddesinin uygulanma şeklini de izah edecektir.¹⁵

Her ne kadar Fransızlar uygulama aşamasında bu maddeye pek uymayacaklarsa da Anlaşmanın bu maddesi ile öngörülen özel idare usulü ileride Türkiye'nin Hatay politikasında önemli bir rol oynayacaktır.

Yukarıda ifade etmeğe çalıştığımız Ankara İtilâfnamesi daha sonra yani 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinde yer alarak aynen geçerli olduğu kabul edildi. Ayrıca Lozan Antlaşması'nın imzalandığı gün Fransız temsilci kaleme aldığı iki mektup ile 1921 Ankara İtilâfnamesi ve eklerinin aynen devam etmekte olduğunu da teyit etti.¹⁶

İşte bu şekilde Fransa'ya bırakılan Sancak bölgesinin de yer aldığı Suriye Mandaterliği 24 Temmuz 1922'de taraflar arasında akit ve karara bağlanacak, arkasından Milletler Cemiyeti Tarafından 29 Eylül 1923'te tasdik edilerek, manda yönetiminin resmen uygulanmasına başlanacaktır.¹⁷

¹⁵ Mektupta yedinci maddenin uygulanması ile ilgili, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler Türk memurları tarafından idare edilecek, Türk kültürünün gelişmesi için her türlü kolaylıklara haiz okullar açılacak, bu sistem Antakya arazisine ve eski Adana vilayetinin güneyinde kalan yerlerine de tatbik edilecek hükümleri yer alıyordu. Jaeschke; a.g.m., s. 245; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A: IV-18-C, D: 74-1, F: 22-9; Ayrıca Ankara İtilâfnamesi için bkz. **Dustur**; 3. Tertip, C. 2, s. 152; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, Ankara, 1983 s. 50-52; Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde**, Ankara, 1981. s. 232 v.d.; Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuooyu (1919-1922)**, Ankara, 1975. s. 148-151; Yavuz, a.g.e., s. 134 v.d.

¹⁶ Jaeschke, a.g.m., s. 246; Dağıstan, a.g.t., s. 51; Lozan Antlaşmasındaki ilgili madde için bkz. Soysal, a.g.e., s. 87; Cemil Bilsel, **Lozan**, C. 2, İstanbul, 1953. s. 214

¹⁷ Jaeschke, a.g.m., s. 248, **Türkiye Dış Politikası'nda 50. Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, Ankara 1974. s. 158

Hatay'da Fransız Manda Yönetimi

Yukarıda belirtildiği gibi özel statüye sahip olan Sancak Bölgesi'ne 31 Aralık 1924 tarihli emirname ile Suriye Hükûmeti Reisi tarafından tayin edilecek olan İskenderun Sancağı Mutasarrıfı, genel masrafları 1921 tarihli anlaşmaya uygun surette yapmağa memur edildi. Diğer taraftan mutasarrıfın nezdine, 1 Mart 1923'te, muavin delege rütbesi verilmiş ve mutasarrıfın üstünde bir mevkie sahip olacak olan bir Fransız müşavir tayini öngörüldü. Bilâhare bu statü ile 1924 yılında bir Fransız teğmeni olan Durieux (okunuşu Düryo) Sancak'a tayin edildi.¹⁸

Bu arada Fransa, 24 Temmuz 1922 tarihli akıta göre, Mandat yönetimi tatbik tarihi olan 29 Eylül 1923 tarihinden itibaren üç yıl içinde bütün ahalinin arzularına uygun anayasa hazırlamayı bir görev olarak kabul ettiği halde, Fransız Mandat yönetimi çok uzun süre kendisini bu görev ile ilgili saymadı. Buna mukabil Sancak'ta özel yönetim korunmağa devam etti. Bu çerçevede Sancak'ta 1924 yılında 12 üyeli bir Sancak Meclisi oluşturuldu. Bunun akabinde 1925 yılında Sancak'ta Fransızca ve Arapça'nın yanı sıra Türkçe resmî dil olarak kabul edildi. Bu şekilde Halep Valiliği'ne bağlı olan Sancak, 1925 yılından itibaren ise doğrudan Suriye Hükûmetine bağlandı. Ancak bu durum İskenderun Sancağı'nın hukukî durumunu esaslı surette bir değişikliğe uğratmadı. Esasında yönetimlerin hepsinin üstünde Suriye ve Lübnan Mandalarının yöneticisi durumunda olan Fransız Yüksek Komiseri bulunmaktaydı. Bu gelişmelerin yanı sıra diğer taraftan Mandat yönetimiyle Fransız sömürge yönetimine giren Suriyeliler Fransızlara baş kaldırmağa da başlamışlardı.¹⁹

Bölgedeki bu gelişmeler olurken aynı zamanda Lozan Antlaşması'nda hükme bağlandığı üzere Ankara İtilâfnamesi çerçevesinde Türkiye ile Fransa arasında Suriye sınırının tespiti için görüşmeler ve çalışmalar sürdürülmekteydi.²⁰

Bu sırada 1925 yılında Suriye'de yoğun güçlüklerle karşılaşan Fransa Suriye'ye M. De Jouvenel'i yüksek komiser olarak gönderdi. Liberal dü-

¹⁸ Jaeschke, a.g.m, s. 248

¹⁹ Jaeschke, a.g.m, s. 248; Soysal, a.g.m., s. 81 ; Melek, a.g.e., s. 10-12

²⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz.

şünceye sahip olan adı geçen yüksek komiserden umutlanan Sancak Türkleri bağımsızlık düşüncelerini ifade etmeğe başladılar. Bu çerçevede Ocak 1926'da Suriye Meclisi'ndeki Sancak temsilcileri, Sancak'ın göğrudan Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanmasını Yüksek Komiserden istediler. İlk başta Fransız Yönetimi bu teklife sıcak yaklaştı. Bu ortamda Sancak'ta gerçekleştirilen seçimler sonunda oluşan Sancak İdare Meclisi Mart 1926'da "Mandat" yönetiminin Sancak'taki temsilcisi Durieux'a bir şeref teklifi götürdü. Bu teklifte, Kendisini "Serbest ve Müstakil İskenderun Devleti"nin reisi seçtikleri ifade edilmekteydi. Türklerin bu girişimi Fransızları zor durumda bıraktı. Bu teklifi yapan İskenderun İdare Meclisi aynı zamanda Sancak'ın hür ve bağımsız olması için bir anayasa projesi de hazırlamıştı. Ancak İskenderun için böyle bir ayrı devlet teşkili manda yönetimine aykırı görüldüğünden bu girişim Fransa tarafından uygun karşılanmadı. Bunun üzerine uzun süren müzakereler sonunda Sancak'taki Türkler ikna edildi. Bundan sonra anayasa projesi de meclisten geri çekildi. Bu girişim Suriye'de özellikle Vataniler (Arap Milliyetçileri) arasında savaşa varacak ölçüde bir tepki oluşturdu.²¹ Bu gelişmelerden sonra Manda yönetiminin kendine bağlı olarak Sancak'ta oluşturulan bağımsız İskenderun Hükûmeti'nin adı Sancak Meclisi'nce alınan karar doğrultusunda Kuzey Suriye Hükûmeti şeklinde değiştirilerek 12 Haziran 1926'da Şam'a bağlandı.²²

Bu girişim Sancak'ın gerçek özerkliği için İskenderun Türklerinin ilk girişimleri olurken, aynı zamanda ilerde gerçekleşecek olan Hatay'ın bağımsızlığı niçin önemli bir mana ve ehemmiyet taşıyacaktır.

Bu arada 30 Mayıs 1926'da Türkiye ile Fransa arasında Ankara'da bir "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri" sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme ile Türkiye-Suriye ilişkileri düzenlenirken, sınır çizgisi de belirlendi. Ayrıca bu sözleşme ile, Sancak için ön görülmüş olan özel yönetim de teyit edildi. Ancak imzalanan bu sözleşmeye rağmen Türkiye Suriye sınırının belirlenmesi bu tarihten dört yıl sonra yani 3 Mayıs 1930'da imzalanacak olan son protokolle tamamlanabildi.²³

²¹ Jaeschke, a.g.m., s. 249

²² Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası; Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1974, s. 124.

²³ Anlaşma için bkz. Soysal, a.g.e., s. 380-385

Sancak'ta yukarıda ifade edilen gelişmeler olurken diğer taraftan Suriye'de Vataniler tek bir Suriye Devleti için girişimlerde bulunmaktaydılar. Nitekim bu doğrultuda Vataniler, manda yönetimi ile devletler hukuku anlaşmalarını dikkate almaksızın bağımsız Suriye Devleti oluşturmak için bir gayret içine girerek 1928 yılında bu yönde taleplerde bulundular. Ancak bu girişimleri kabul görmedi. Diğer taraftan Fransa'nın Suriye milliyetçileriyle istediği gibi bir anlaşmayı gerçekleştirememesi üzerine Bölgedeki Fransız Yüksek Komiser Henri Ponsot, emirnamelerle Fransız mandası altındaki hükümetler ve arazi için 14 Mayıs 1930'da ayrı geçici anayasalar çıkardı. Bu şekilde oluşturulan yapılanmada da Suriye Devleti'ne bağlı bırakılan İskenderun Sancağı'nın statüsünde esaslı bir değişiklik olmadı. Yalnız Sancağın seçilmiş idare meclisi üyelerinin sayısı dokuza çıkarıldı. Bu yapılanma ile İskenderun Sancağı malî ve idarî açıdan uluslar arası bir belgeye bağlandı. Bu şekilde oluşturulan bu yeni yapılanma, Sancak'ta özerkliğin kullanılmasında Suriye Hükûmeti'ne geniş yetkiler tanıdığı ve bu yetkiler Türklerin aleyhine kullanıldığı için Sancak'ta olumlu bir gelişme de sağlamadı.²⁴

Diğer taraftan yukarıda ifade edilen Suriye'deki gelişmeler sırasında Arap Milliyetçi Hareketi çerçevesinde grev ve gösteriler yapıp Suriye sürekli olarak siyasi ve sosyal çalkantılar içinde bulunurken, bu sırada Suriye olaylarına ilgisiz gözükten Sancak genelde sakin bir görüntü çizmekteydi. Bu ortamda çok başarılı olmasa da ilerde Türkler arasında bir birliğin oluşmasına zemin hazırlayacak partileşme çalışmaları yapıldı. Bu sırada Türkiye'de gerçekleştirilen inkılâplar, Sancak Türkleri arasında bire bir yankı bulmaktaydı. Bu çerçevede harf ve şapka inkılâbı Türkler arasında uygulama alanı bulduğu gibi özellikle şapka Türklerin siyasi ve toplumsal hareketlerinde bir simge haline geldi.²⁵

Böyle bir ortamda Fransız Manda yönetimi, Türklerin salt çoğunluğunu oluşturduğu Sancak'taki nüfus yapısını bozmak için Sancak'ı güneye doğru genişletme yoluna gitti. Bu şekilde Sancak'taki Arap nüfusu çoğal-

²⁴ Jaeschke, a.g.m., s. 249; Suriye Devleti anayasa metni için bkz. Ayn Tarihi, C. 22-23, S (Sayı), 75-78, Haziran-Eylül, 1930. s. 6388-6398

²⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, (C. A.), A: IV-18-c, D: 74-1 F: 20-101; Tekin, Harf İnkılâbı, Türk Ocakları'nın Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı, Ankara, 1988. s. 119 v.d.; Melek, a.g.e., s. 19

ılmak istendi. Bunun yanı sıra bölgeye, başta Ermeniler olmak üzere diğer yabancı unsurlar da yerleştirilmeğe gidildi. Ayrıca Anadolu'dan kaçan Türkiye'deki yeni rejim karşıtları da Sancak'a kabul edildi. Bu gelişmeler zamanla bölgedeki dengeleri bozacağı gibi cemaatler arasındaki siyasî çekişme ve çatışmaları da hızlandıracaktır.²⁶

Sancak'ta, bir taraftan bu gelişmeler olurken diğer taraftan 1931 Yılında, Suriye Şam Meclisi için milletvekili ve 12 üyeli Sancak idare meclisi için de üye seçimi yapıldı. Sancak idare meclisi için yapılan seçimde nüfus yapısına göre Antakya'dan; 2 Türk, 2 Sünni Arap, 1 Ortodoks ve 2 Alevi, Kırıkhan'dan; 1 Türk, 1 Ermeni, İskenderun'dan; 1 Türk, 1 Alevi, 1 Ortodoks seçildi. Bu şekilde oluşmuş olan Sancak İdare Meclisi bilâhare Şam'a bağlı kalmak istemeyerek anlaşmalardan doğan özel haklarını öne çıkardı. Özellikle meclisteki Türk üyeler Türk kültür ve hukukuna riayet edilmesi gerektiğini söylediler ve savundular. Ancak buna rağmen Sancak'ta, Şam Hükûmeti'nin idarî ve kültürel tasarrufları artarak devam etti.²⁷

Manda Yönetimi Süresince Türk-Fransız İlişkileri

Önceki bölümlerde de zaman zaman ifade edildiği gibi, 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi sonrasında Ankara Hükûmeti yani Türkiye'nin Sancak'la olan ilgisi devam edecektir. Bu cümleden olarak Mustafa Kemal Paşa, daha Ankara İtilâfnamesi'nin imzalanmasından hemen sonra 2 Kasım 1921'de görüştüğü Tayfur (Sökmen) ile Faruk (Cengiz) beylere, İtilâfname'nin imzalanması ile ilgili gerekçeleri ve İtilâfname'nin getirdiği hükümleri açıkladıktan sonra kendilerine "...inşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışsınız Bir işiniz olur veya müşkülâtla karşılaşsınız arkadaşlara müracaat ediniz" diyecektir.²⁸ Ancak Millî Mücadele ortamında İtilâfname sonrasında Sancak'la çok fazla ilgilenelememiştir. Bu ortamda Fransız işgali sırasında Sancak bölgesindeki Türklerin bir kısmı mevcut yönetimden memnun olmamaları ve yönetimce

²⁶ René Massingü, *La Turquie Devant la Guerre*, Paris, 1964. s. 43.; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, Çeviren: Şirin Tekeli, İstanbul, 1994. s. 185

²⁷ Bu gelişmelerle ilgili geniş bilgi için bkz. Melek; a.g.e., s. 18 v.d.; Tekin, *Tarihte Hatay...*, s. 42 v.d.

²⁸ Sökmen, a.g.e., s. 63

uygulanan baskı sebebiyle o zamanki mevcut Türkiye sınırları içine göç etmişlerdir. Bu şekilde göç eden Türklerin çoğunluğu da Adana ve Mersin bölgelerine yerleşmişlerdir. Esasında bölge ile hiç ilgisini kesmeyen Mustafa Kemal Paşa, Lozan görüşmelerinin askıya alındığı dönemde 15 Mart 1923'te Adana ziyareti sırasında kendisini ellerinde siyah tüller içindeki bayraklarla karşılayan yukarıda ifade ettiğimiz şekilde bölgeye yerleşmiş olan Sancak Türklerinden yaklaşık iki yüz kadar olan kalabalığa, "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz." diyecektir.²⁹ Bu karşılama törenini Ankara İtilâfnamesi sonrasında Adana'da gayrî resmi olarak kurulup faaliyet göstermeğe çalışan "Antakya-İskenderun ve havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" tertiplemişti. Bu cemiyet bu ziyaret sonrasında Tayfur Bey ve arkadaşları ile Adana Valisi Refet Bey'in girişimleriyle resmîyet kazanacaktır. 30 Mayıs 1923'te resmîyete geçen cemiyetin adı ise "Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti" olmuştur. Ancak bu cemiyet bir müddet sonra bölgedeki faaliyetine geçici olarak ara verecektir.³⁰

Diğer taraftan Lozan Antlaşması sonrasında Türk Fransız ilişkileri hemen rayına girmeyerek, anlaşma sonrasında bir müddet daha iki ülke arasında bir takım pürüzlü meseleler varlığını sürdürecektir. Bu pürüzlü konuların en önemlilerinden biri de Suriye sınırının tespiti meselesi olacaktır. Bu mesele iki ülke arasında uzun görüşmeler ve tartışmalardan sonra 18 Şubat 1926'da imzalanan bir sözleşme ile büyük ölçüde çözümlendiyse de ki, bu sözleşme ile aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkiler de düzenlenmekteydi, ancak bu sözleşme, Fransa tarafından o sıralarda henüz çözüme kavuşmamış olan Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul Meselesi sebebiyle 30 Mayıs 1926'ya kadar imzalanmayacaktır.³¹

Bu anlaşma sonrasında da Türkiye, içinde bulunduğu hayati önem taşıyan diğer önemli iç ve dış meselelerin halledilmesiyle ilgilendiğinden, Sancak'la ilgili ancak sınırlı faaliyetlerde bulunabildi. Çünkü Fransa ile he-

²⁹ Sökmen, a.g.e., s. 70-71; Melek, a.g.e., s. 9; Damar Arkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul, 1961, s. 307

³⁰ Sökmen, a.g.e., s. 72 v.d.; Nuri Aydın Konuralp, *Hatay'ın Kurtuluşu ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, İskenderun, 1970, s. 140-142

³¹ Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Gönlübol-Sar, a.g.e., s. 82 v.d.; *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyet'in İlk On Yılı ...*, s. 124

nüz halledilmemiş mevcut diğer problemlere bir yenisini eklemek istemedi. Bu yüzden Türkiye, Fransa'nın yukarıda kısaca değindiğimiz Sancak'taki bazı uygulamalarına çok sert tepki göstermedi. Hatta Suriye ile Lübnan'daki Başkonsolosları'na Sancak'ı ziyaret etmemeleri için talimat da verdi.³² Bunun yanı sıra yukarıda ifade ettiğimiz gibi sınırlı da olsa Sancak'a yönelik bazı girişimlerde de bulunuldu. Nitekim 1929 yılında daha önce de belirttiğimiz şekilde faaliyetine ara vermiş olan "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" İstanbul'da yeniden kuru-larak faaliyete geçirildi.³³ Bu cemiyetin başkanlığına ise o tarihlerde İstanbul'a gelip yerleşmiş olan Tayfur (Sökmen) Bey getirildi. Bu cemiyetin önemli faaliyetlerinden biri, kurulduğu yıldan itibaren başlayarak birkaç yıl içinde 175 Hataylı Türk çocuğun Türkiye'ye getirilerek Türk okullarında eğitilmesi sağlanıp Hatay'a geri gönderilmesi oldu. 1934 yılında ise Tayfur Bey, Sancak meselesi ile daha aktif ilgilenebilmesi için Atatürk'ün girişimleriyle Antalya bağımsız milletvekili olarak seçildi. Bundan sonra Tayfur Bey'in Sancak'a yönelik girişimleri Fransızları rahatsız etmeğe başladı. Nitekim Fransızlar, Türkiye Hükümeti nezdinde protestoda bulunacaklar. Ancak Hükümet onun bağımsız milletvekili olduğunu beyan ederek talepleri reddetti.³⁴

Bu arada Türkiye, 1926 tarihli sözleşme ile tam olarak çözülemeyen sınırlar meselesini yani Suriye sınırıyla ilgili itilâflı konuları, 22 ve 29 Haziran 1929 tarihlerinde Fransa ile Ankara'da imzaladığı protokollerle çözümlenmek istedi. Ancak konunun kesin çözümü 3 Şubat 1930'da iki ülke arasında imzalanan "Türk-Fransız Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması"yla gerçekleştirilebildi. Ama bu anlaşmanın da yürürlüğe girmesi Fransa'nın oyalayıcı tutumu yüzünden gecikti. Nitekim adı geçen antlaşmayı TBMM birkaç ay içinde onaylamasına rağmen Fransa, antlaşmayı o sırada iki ülke arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan yeni problemler nedeniyle ancak 1933 yılı bahar aylarında parlamentodan geçirdi. Fransa'nın, bu antlaş-

³² Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, C. 1, Ankara, 1980. s. 86 ; Yusuf Sarıncay; "Atatürk'ün Hatay Politikası -I- (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, S. 34, Mart 1996, s. 9

³³ Sökmen, a.g.e., s. 87

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Sökmen, a.g.e., s. 88 v.d.

mayı üç yıl geciktirerek bu tarihlerde onaylaması, her iki devletin bu sıralarda barışçı politika gütmesi ile Avrupa'da "statuquo"nun korunması yanlısı olmasının ve bu durumun her iki devleti birbirine yakınlaştırmasının yanı sıra özellikle 1933 yılında Almanya'da revizyonist politika yanlısı olan Hitler'in iktidara gelmesi de rol oynayacaktır.³⁵ Bundan sonra Fransa, özellikle 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girmesini takiben daha aktif bir şekilde uluslar arası işbirliğine yönelen Türkiye'nin girişimleriyle 1934'de oluşturulan Balkan Pakti'nı da destekleyecektir.³⁶

Diğer taraftan bu sıralarda Akdeniz'de bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmış olan İtalya'nın, 1935'te Habeşistan'a saldırması karşısında Türkiye'nin, Fransa ve İngiltere gibi Milletler Cemiyeti yaptırımlarına katılması bu devletlerin Türkiye'ye yaklaşmasında önemli bir rol oynadı. Ayrıca o sırada oluşmuş olan Roma-Berlin ekseninin ortaya çıkardığı tehlike de Fransa'nın Türkiye'ye karşı ilgi ve ihtiyacını artırdı. İşte oluşan bu olumlu ortamda Fransa, yukarıda ifade edilen Türkiye'nin Sancak'a yönelik girişimlerine karşı çok sert tutum almadığı gibi, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin ilgili devletlerce kabul edilmesinde de etkili oldu. Yani Fransa, Montreux'da İngiltere gibi Türk tezini destekledi. Hatta Fransa, Montreux Sözleşmesi'nin 19. maddesi üzerinde İngiliz ve Sovyet görüşleri doğrultusunda ortaya çıkan çekişmelerin giderilerek Türkiye lehine bir formül bulunmasında önemli bir rol oynadı.³⁷

Dış olaylarda ortaya çıkan bu gelişmelerin yanı sıra Fransa'da, Nisan-Mayıs 1936 seçimlerinde "Halk Cephesi"nin seçimleri kazanması ve arkasından 4 Mayıs'ta Léon Blum liderliğinde komünistlerin dışardan desteklediği sosyalist ve radikallerden oluşan bir hükümetin iktidara gelmesi de Fransız dış politikasını etkiledi. Nitekim artık manda yönetiminin zamanının geçtiğine hükmeden adı geçen Halk Cephesi Hükümeti, aynı zamanda

³⁵ Soysal, a.g.m., s. 81. Ayrıca Protokoller için bkz. **Ayin Tarihi**, Haziran-Temmuz 1929, s. 4651 v.d.; Antlaşma metni için ise bkz. Cengiz Yavuzcan, **Türkiye İle Yabancı Devletler Arasında Hukuki ve Cezai Sahalarda Yapılan Antlaşmalar (1920-1967)**, Ankara, 1967 s. 215 v.d.

³⁶ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyet'in İlk On Yılı ...**, s. 124 v.d.

³⁷ Soysal, a.g.m., s. 81-82; Ayrıca Montreux ile ilgili geniş bilgi için bkz. Seha L. Meray-Osman Olcay, **Montreux Boğazlar Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Ankara, 1976; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1990**, Ankara, 1994. s. 343-346

Avrupa'da çıkan yukarıda kısaca değindiğimiz buhranların da etkisiyle Suriye ve Lübnan'la olan ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna gitti. Bu çerçevede Hükümet, Dışişleri Bakanı Delbos ile Bakanın siyasî danışmanı Viénot vasıtasıyla Paris'te Suriyeli siyasal liderlerle görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sonunda 9 Eylül 1936'da Paris'te, Fransa ile Suriye arasında bir Dostluk ve İttifak Antlaşması parafe edildi. 25 yıllık bir süre için yapılan bu antlaşmaya göre Suriye üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacak ve Milletler Cemiyeti üyeliğine aday olacaktı. Antlaşma Suriye'nin bütünlüğü ilkesine dayanmaktaydı. Bu antlaşmadan hemen sonra bölgedeki Fransız Yüksek Komiseri derhal Alevî ve Dürzî bölgelerinin Suriye'ye bağlandığını açıkladı. Esasında Antlaşmada Sancak hakkında açık hiçbir hüküm bulunmamaktaydı. Yalnız Antlaşmanın 3. maddesine göre Fransa, Suriye'den çekilirken Sancak'taki hak ve yükümlülüklerini yeni Suriye Hükümeti'ne devredecekti. Ancak bu hükme rağmen Sancak bölgesinin özel statüsü korunmaktaydı.³⁸

Bu antlaşma ve uygulaması Sancak'taki Türkler arasında ve Türkiye'de endişe uyandırdı. Bunun üzerine Türkiye'nin temsilcisi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Milletler Cemiyeti Meclisinin 26 Eylül 1936 tarihli oturumunda bu mesele ile ilgili olarak Fransa Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında ikili görüşme yapılması teklifinde bulundu. Ancak Fransa temsilcisi bu teklifi kabul etmedi. Bu gelişmeden sonra Türkiye Hükümeti, 9 Ekim 1936'da Fransa Hükümeti'ne Suriye ile yapılan antlaşmanın bir benzerinin Sancak'la da yapılması yönünde bir nota verdi. Fransa bu notaya 10 Kasım'da olumsuz cevap verdi.³⁹ Bu sırada Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'de yaptığı konuşmada "Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz." diyerek Sancak meselesini gündeme getirecektir.⁴⁰

³⁸ Soysal, a.g.m., s. 82; Armaoğlu, a.g.e., s. 348-351; 3. Madde için bkz. Gönübol-Sar, a.g.e., s. 134.

³⁹ Türkiye notası için bkz. *Ayın Tarihi*, Kasım, 1936 s. 92 Fransa Notası için bkz. *Ayın Tarihi*, Aralık, 1936. s. 102 v.d.

⁴⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2. Baskı, Ankara, 1961. s. 392.

Diğer taraftan bu sırada Türk basınında, Suriye'ye verilen bağımsızlık memnuniyetle karşılanırken, antlaşmayı imzalayan Suriye Heyeti'nin, Şam'a dönerken uğradıkları İstanbul'da basına verdikleri demeç sırasında Sancak bölgesindeki Türklerden azınlık olarak bahsetmeleri tepkiye sebep oldu. Bunun üzerine basında Sancak bölgesinin Anadolu kadar eski bir Türk yurdu olduğu, bu sebeple Sancak Türklerinin bir azınlık olarak Suriye'ye bırakılmayacağı vurgulanmaya başlandı.⁴¹

Bundan sonra Sancak'ta, Türkiye'nin de girişimleriyle bağımsızlık süreci başlayacaktır.

Sonuç

Sancak Sorunu'nun çözümlenmesi, Atatürk'ün bir dış politika uygulaması olarak kendine has özellikler taşır. Yukarıda aktarıldığı gibi, iç ve dış gelişmeler, Türkiye açısından Sancak Sorunu'nun uluslar arası gündeme taşınabilmesi için uygun bir ortam oluşturmuştu. Atatürk, dış politikadaki hedeflerin elde edilmesinde zamanlamanın önemini iyi bilen bir devlet adamı olarak; Montreaux Boğazlar Sözleşmesinin imzalandığı gün, yakın çalışma arkadaşlarına yeni ve yakın hedefin Sancak Sorunu'nun çözümlenmesi olduğunu ifade etmiştir. Nitekim daha sonra konu, yukarıda belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı tarafından TBMM'nde dile getirilerek gündemin oluşturulması süreci başlatılmıştır. Bunun yanında Sancak Sorunu plânlı bir şekilde iç ve dış kamuoyunda gündem konusu haline getirilmiş ve tartışılmaya başlanmıştır.

Atatürk'ün bu plânlı ve kararlı çalışmasının bir sonucu olarak Sancak Sorunu Türkiye'nin istekleri doğrultusunda çözümlenecektir.

⁴¹ Sarnay, a.g.m., s. 10-11